

М. ПРОДАНОВИЋ*

КАКО СМО ПОЧЕЛИ

Иако је Друштво библиотекара Србије основано 14. децембра 1947. године, то не значи да је тим истим датумом започела и делатност самих библиотекара Србије. Његовом оснивању претходиле су многобројне активности библиотекара, које су одмах по ослобођењу земље предузимане, а које су штавише условиле и оснивање самога Друштва.

Културно-политички живот у тек ослобођеној земљи букнуо је свом силином. Обогаћен новим формама и великим радним еланом, то је био прави препород.

Држећи се увек начела да је изградња социјализма чврсто повезана са културним уздицањем широких народних маса, Комунистичка партија Југославије, чак и у дубокој илегалности, налазила је легалне форме за свој рад како на политичком, тако и на културном пољу: у друштву Абрашевић, у организовању предавања и приредби у Физичкој сали на Београдском универзитету, на разним народним универзитетима, у књижницама и читаоницама у унутрашњости земље и сл. Тај рад на подизању културе, започет и организован пре рата, настављен је и у току рата кроз културно-уметничке приредбе, аналфабетске течајеве, позоришне представе, итд.

Међутим, после ослобођења, у новоствореним условима и према новим потребама, он се нагло и огромно развио, сада са много више система и плана. Он је не само планиран, него систематски помаган и подстицан од тадашњег Повереништва односно Министарства просвете. Министарство просвете окупило је одмах по ослобођењу велики број напредних и угледних просветних радка, покренуло је и мобилисало све снаге за ширење народног просвећивања. А народно просвећивање се уопште кретало по једној широкој и разноликој скали. Почињало се са аналфабетским течајевима организованим широм земље под паролом „ни Један неписмен у изградњи социјализма“. Нарочито се цитирала позната Леђинова мисао да се у земљи неписменој не може изградити социјализам, а да није довољно само ликвидирати неписменост, већ да је потребан далеко већи степен културе да би се изградила социјалистичка привреда.

Затим су се, баш у вези са народним просећивањем, почеле оснивати нове културно-просветне установе, међу којима нове масовне јавне библиотеке, сеоске књижнице и читаонице, синдикалне библиотеке скоро при свим синдикалним подружницама, а нешто касније никао је и велики број специјалних научних, институтских и стручних библиотека.

Библиотеке, као културне установе, у новим условима политичког, државног и друштвеног живота добиле су многе важне и одговорне задатке. Разноликост тих задатака захтевала је солидно организован библиотекарски рад, једно стабилно библиотекарство које ће наћи своје место у развијању нове социјалистичке културе.

У ствари, било је нужно и суштински и квалитативно изменити читаво библиотечко пословање и усмерити га како на стручном тако и на плану народног просвећивања у правцу изградње социјализма.

У нашој земљи постојале су библиотеке и пре рата и оне су несумњиво окупљале напредну омладину и многе од њих биле су главни носиоци напредних идеја. То није била само Универзитетска библиотека у Београду, у којој је било тада жариште напредног студентског покрета. Била је то и Народна библиотека у Београду и многе библиотеке широм наше земље, као на пример Народна библиотека у Шапцу са мрежом библиотека по Мачви, па Народна библиотека у Чачку и друге веће или мање књижнице при радничким организацијама, земљорадничким домовима и многобројне јавне читаонице широм земље по селима које су пред рат оживеле па и организоване уз помоћ или на иницијативу напредних људи и саме Комунистичке партије. Све оне, ширећи слободоумне идеје о друштвеном прогресу, имале су огроман утицај на народне масе и биле су јавна трибина напредног покрета и партије.

Поред свих тих библиотека постојало је пре рата и Друштво библиотекара које је окупило оно мало стручног кадра по библиотекама.

Друштво југословенских библиотекара, основано 1931. године, покушало је преко својих чланова да стави на решавање извесна горућа библиотечка питања: изједначавање стручног рада по свим библиотекама, успостављање међубиблиотечке сарадње у циљу размене књига и размене библиотекара и стручног оспособљавања библиотекара. Друштво је настојало да се донесе Уредба о обавезном примерку, Закон о библиотекама, тражило је зидање одговарајуће зграде за Народну библиотеку и сл. Међутим, иако је имало добар програм и искрена настојања да се нешто учини за библиотечку струку, Друштво југословенских библиотекара не само да није успело ни у једној од својих акција, већ се и оно само у политичким приликама какве су тада биле, пред сам рат почело распадати.

Све је то постојало - постојале су и све те библиотеке и Југословенско друштво библиотекара, али право, организовано библиотечарство, можемо рећи, није постојало.

Библиотечарску струку и библиотечарство уопште у Србији затекао је рат у првој фази формирања, још неизграђене. Прва група стручњака положила је стручни библиотечарски испит тек 1928. године и до почетка рата у читавој Југославији било је свега око 30 стручних библиотекара. Без стручне школе, без курсева, без икакве веће помоћи за стручно усавршавање, без значајнијих стручних публикација, струка се није ни могла развијати.

За време рата фашистички окупатори су у читавој нашој земљи систематски и непоштедно уништавали све културне тековине, међу њима и библиотеке. Како су 1933. г. почели у својој земљи са ломачом напредних књига, тако су наставили по читавој Европи, па и у нас.

Код нас је највећа жртва била сигурно Народна библиотека, која је у првом бомбардовању Београда до последњег листића изгорела. Са њом је нестао систематски и дуго година прикупљан материјал за културну и политичку историју српског народа: уникати, комплети часописа, нарочито комплети новина, старе и ретке књиге, рукописи чије фотокопирање није било извршено. Све је то неповратно изгубљено.

Свесни свега тога, библиотекари су по ослобођењу земље, у тада интензивној изградњи новог културног живота, осећали огромну обавезу да уложи ванредне напоре на сакупљању књига, на организовању библиотека, на оспособљавању кадра, а нарочито на

озбиљном раду у организовању библиотекарства у широком смислу. Колико су у оним приликама успевали и колико успели, тешко је то речима изразити, али се сагледати може тек данас када се осврнемо на протекли период од 23 године.

На жалост, активност библиотекара забележена је тек од оснивања Друштва, управо од 1948. године, од покретања часописа „Библиотекар“ који је у својој хроници пратио рад Друштва, а кроз то и рад библиотека па и самих библиотекара.

Тешко је данас описати, управо дати верну слику онога заноса, онога силног ентузијазма, којим се тада приступало раду на подизању библиотекарства.

Најтежи, па можда и најлепши период тога рада, сав у тражењу најбољих путева за решавање тада горућих проблема, сав прожет најискренијим тежњама да се помогне земљи у изградњи, да се поставе чврсти темељи библиотекама, да се библиотекарство као струка организује и изгради, тај први период, те прве три године, остао је на жалост скоро и забележен, а много тога било је тешко и забележити. Није забележено како се ишло по фабрикама, по градилиштима, по разним скуповима, како се — гледано из данашње перспективе наивно - жарко желело да се, држећи предавања о књизи и њеном значају, изврши не само на брзи већ и трајни утицај на просвећивање маса.

Можда ће данашњим младим библиотекарима изгледати необично, како су библиотекарски првих дана по ослобођењу, негде у зиму 1945. године, док су још трајале борбе на сремском фронту одлазили у фабрике у порушеном Београду са једним колективно састављеним предавањем о значају књиге и библиотеке, које је било пуно цитата великих мислилаца, Лењина, Херцена, Горког и других. Та предавања о улози књиге и библиотеке у изградњи социјализма, која су се држала у хладним фабричким халама по завршеном радном времену прозеблим и уморним радницима, претходила су оснивању првих синдикалних библиотека.

То прво време по ослобођењу било је дивно доба заноса, када су сви библиотекарски радили под паролом „Књигу у народ“. Са том паролом, која је била исписана на великом транспаренту, у првој првوماјској прослави ишли су библиотекарски. Са том паролом, која није била празна фраза, огромно се радило на пропагирању књиге и библиотеке и на тај начин доказивало да се правилно схвати друштвени значај књиге и њена велика улога у изградњи социјализма.

То је било доба када се свуда нарочито истицао значај књиге и библиотеке. Тада је за пропагирање библиотека и за ширење књиге у народ, поред многих других акција у којима су и библиотекарски учествовали, Министарство просвете организовало и покретне библиотеке. То су биле вагон-библиотеке и један број тзв. „библиобуса“. Прва вагон-библиотека направљена је у Краљеву од олупина жељезничких вагона, добровољним радом радника Фабрике вагона из Краљева. Вагон је био опремљен извесним бројем полица за књиге, радио-апаратом са звучником и кино-пројектом. Била је то мала путујућа библиотека, мала културна установа, која је већ у лето 1945. године кружила по земљи, разносила књиге и путем књига, предавања и приказивања филмова ширила просвету. До 1948. године, изграђена су још два вагона, наравно и за уски колосек.

Да би књига могла допрети и тамо где није било жељезнице, од већих старих ислужених војних ципова направљени су „библиобуси“. И они су имали такође полице за

књиге, кино-пројектор и радио-апарат са звучницима. То су биле прве покретне библиотеке код нас. Оне су, поред позајмљивања, пропагирале књигу и имале друге културно-просветне активности.

Ето, то је била, иако непотпуно приказана, просветно-политичка страна нашег библиотекарског рада, међутим; требало је исто тако и паралелно са тим приступити организовању библиотекарства као струке. Пре свега, требало је оспособити кадрове. Придошло је много нових библиотекара којима су повераване библиотеке, а који, сем добре воље и огромног ентузијазма о струци нису знали скоро ништа. Дакле, морало се приступити организовању курсева из библиотекарства, припремити програме и наћи предаваче. У читавом овом послу, па и у организовању курсева, огромну помоћ и материјалну и моралну пружало је тадашње Министарства просвете и Извршни НО Београда.

Требало је тада стручну библиотекарску праксу и теорију у оној мери колико су је библиотекари знали претворити у предавања. Та предавања морала су се прилагодити, управо уклопити у програме за курсеве који су били различити и по трајању и по обиму и по образовању слушалаца и по врсти библиотека којима су курсеви били намењени. Како су курсеви трајали од 15 дана до три месеца, требало је програме стално или скраћивати или проширивати; уз то требало их је прилагођавати за руководиоце сеоских народних књижница, за руководиоце синдикалних библиотека, па и за библиотекарe специјалних и научних библиотека. Било је потребно, дакле, прилагодити предавања за тако рећи тек описмењене раднике и сеоску омладину, за факултетски образоване и за истакнуте зреле политичке раднике који су у то време по партијској линији били задужени да на свом терену воде културно-политички рад, а културно-политички рад обухватао је све. Због тога су у те прве курсеве које је Министарство просвете организовало за просветне и политичке руководиоце, укључена, поред осталих, и предавања о пропаганди књиге и библиотеке, о улози библиотекара у изградњи социјализма, о изложбама књига итд.

То су били први кораци, када су библиотекари, тако рећи први пут, изишли из оквира својих библиотека, из уских оквира својег стручног рада да би многи од њих без рутине и искуства постали предавачи једне стручне библиотечке материје. Данас, после толико година, морало би да се ода признање напорима Оних првих библиотекара, али не само библиотекара него још и више — и свим оним просветним радницима који су били на раду у библиотекама, а који су свим срцем, макар у почетку и недовољно искусни у самој струци, помогли ону снажну афирмацију библиотекарства као струке, стварање првих нових библиотека, постављање и организовање целокупног библиотекарства.

Пре свега, многе библиотеке, скоро све, и Народна, и масовне јавне библиотеке за народ и синдикалне, и многе стручне институтске, створане су буквално речено из гомиле књига. То су биле углавном прикупљене књиге из национализованих библиотека, које су некад припадале разним друштвима и организацијама или народним непријатељима који су напустили земљу. То су биле хрпе разноврсних књига од којих је требало створити библиотеке, гомиле књига састављене из врло шаролике литературе случајно сабране без икаквог плана и система.

Међутим, да би се могле организовати библиотеке било је потребно пре свега да се створи јединствен систем уређења, да се пропишу правила и израде неопходни формулари, почев од инвентара, карте књиге, карте читалаца и др.

Зато су била неопходна саветовања библиотекара ради решавања тих најхитнијих стручних проблема. Саветовања су почела одмах по ослобођењу Београда, најпре у оквиру града, затим по појединим републикама и најзад у савезним оквирима.

Међутим, многи хитни проблеми морали су бити решавани одмах, брзо. Тако су прописи о достављању обавезног примерка донети у Републици Србији већ 18. децембра 1944. године, још у току народноослободилачке борбе. Значајно је подвући да је у време жестоких борби на сремском фронту Народна скупштина показала велико интересовање за ова питања. Ти прописи су тада обухватили само ослобођену Србију, а већ 8. II 1945. године проширени су на целу територију Југославије. Они нису били савршени, али су били неопходни. Неопходни да се прва штампана реч у тек ослобођеној земљи сачува и обезбеди за библиотеке.

Можда данас многима није познато да су од ослобођења, од октобра до краја 1944. године, тако рећи за непуна два месеца у Београду, на машинама оштећеним од окупатора, поред многих дневних листова – „Борбе“, „Политике“, „20. октобра“, „Партијског радника“, „Црвене заставе“ и др. изишле из штампе 33 књиге и брошуре. Све те прве примерке који су бивали у оно време одмах распродати, требало је обезбедити библиотекама. Иницијативу за доношење тог прописа, па и сам текст, иако не дефинитиван, дали су сами библиотекари.

У низу већ споменутих саветовања, значајно је оно одржано на позив Комитета за науку и школе при Влади ФНРЈ септембра 1946. године. На њему су представници свих већих библиотека у земљи, поред многих важних предлога, дали и тај да треба оснивати друштва библиотекара при народним републикама и повезивати их у јединствен савез. Осим тога, почетком 1947. године, поред Министарства просвете у Републици Србији образован је и Комитет за научне установе, универзитет и велике школе у чију су надлежност прешле научне, стручне, институтске и универзитетске библиотеке, док је Централна републичка Народна библиотека са читавом мрежом масовних библиотека остала у надлежности Министарства просвете. И то је био један од разлога да се убрза оснивање стручног удружења, које би повезало све библиотекарске и ускладило њихов стручни рад у циљу унапређивања библиотекарства.

Данас, драги наши другови библиотекари, далеко сам од тога и да помислим да немате проблема у послу и да је стара генерација све решила. Напротив, сви знамо да се проблеми не могу за увек решити, они теку, они се у једноме виду решавају у другоме новом појављују. Живот и развој библиотекарства их ствара, намеће их. Али данас ми ипак имамо више и мање уређене библиотеке у којима радимо, имамо постављене бар основне каталоге, можда, и сигурно не све оне које бисмо желели, имамо уједначену, једнообразну каталогизацију, штампана правила за пописивање књига, имамо текућу националну библиографију, донесен је и Закон о библиотекама, коначно израсли су и многи стручни кадрови школовани, у средњој библиотекарској школи или виши кадрови са факултетом и положеним стручним испитом. Свега тога у почетку рада, 1945. године, није било.

Како смо почели / М. [Милица] Продановић. – О оснивању Друштва библиотекара Србије 1947. г. // Библиотекар. – Год. 20, бр. 6 (1968) 557-563.

Међутим да су у свему томе Друштво библиотекара и његов часопис Библиотекар, који данас прослављају двадесетогодишњицу свога рада, имали не малу улогу није потребно истицати. Развој нашег библиотекарства је несумњиво у најтешњој вези са Друштвом и његовим развојем.

* Милица Продановић, управник Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ - у пензији